

พุทธธรรมสำหรับการบริหารและพัฒนาองค์กร*

BUDDHATĀMĀ FOR ORGANIZATIONAL MANAGEMENT AND DEVELOPMENT

พระมหาบรรพต กิตติปัญโญ

Phramahabhanpot Kittipañño

วัดอุดมธานี จังหวัดนครนายก

Wat Udomthani, Nakhonnayok Province

Corresponding Author E-mail: banpot@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ผู้เขียนได้นำเสนอการพัฒนาองค์การเป็นการพัฒนาบุคลากรในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นมากในการพัฒนาองค์การ หน่วยงานองค์การทางพระพุทธศาสนาให้เป็นองค์การที่มีทั้งในด้านความรู้ ความสามารถ คุณธรรม จริยธรรม รวมถึงศิลปะของการเป็นผู้นำในการปฏิบัติงานอย่างมีความสุข คน บุคลากรมีความสุข งานสำเร็จ โดยมุ่งสู่องค์กรแห่งความสำเร็จ ฉะนั้น การที่องค์กรพระพุทธศาสนาจะพัฒนาไปได้จึงต้องอาศัยการมีส่วนร่วมไปทั้งองค์กรพระสงฆ์ และประชาชน โดยอาศัยหลักพุทธธรรมดังกล่าวนี้สามารถนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตการทำงานของคนหมู่มากได้ดี

คำสำคัญ: พุทธธรรม; การบริหารและพัฒนาองค์การ

Abstract

This academic article presents the development of organizations through efficient workforce development, which is considered crucial and essential for organizational progress. Religious organizations strive to cultivate knowledge, skills, virtues, ethics, and leadership artistry among their workforce to ensure joyful work performance. Happy employees lead to successful endeavors, ultimately contributing to the organization's success. Therefore, the development of Buddhist organizations relies on the active participation of both monks and laypeople, grounded in the principles of Buddhist ethics. Such principles can effectively guide the work and life of a diverse group of individuals.

Keywords: Buddhist ethics; organizational management and development.

บทนำ

องค์การเป็นลักษณะของสังคมหนึ่งที่มีส่วนประกอบสำคัญ คือ มีระบบการควบคุมมีกระบวนการและกิจกรรมที่จะนำไปสู่เป้าหมายขององค์การและตัวจักรสำคัญคือบุคคลในองค์การ ถ้ามององค์การในระบบที่สลับซับซ้อนประกอบด้วยตัวแปรสำคัญคือ โครงสร้างขององค์การ คนและสังคม งานและกิจกรรม และเทคโนโลยี ซึ่งตัวแปรเหล่านี้ต้องสัมพันธ์กันโดยมีเป้าหมายขององค์การเป็นเข็มทิศหลักที่จะชี้นำไปสู่ความสำเร็จ และองค์การจะต้องมีการปรับปรุงตลอดเวลา เพื่อให้ทันกับสภาพแวดล้อมหรือเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง (ชูชีพ พุทธประเสริฐ, 2542) เป็นที่ยอมรับและตระหนักของคนทั่วไปว่า การ

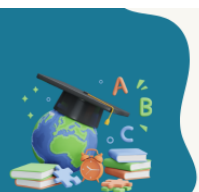
*Received January 12, 2023; Revised February 3, 2023; Accepted March 20, 2023

เปลี่ยนแปลงนั้นเป็นเรื่องธรรมดาโดยเฉพาะในสมัยปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและเทคโนโลยีเป็นไปอย่างรุนแรงและรวดเร็ว และองค์การซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคมก็จะต้องได้รับอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงในแง่มุมหลากหลายดังกล่าวแล้วอย่างมาก สภาพแวดล้อมเหล่านี้จะทำให้ องค์การได้รับผลกระทบและองค์การก็ต้องปรับเปลี่ยนตัวเองในทุกด้านให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม เพื่อที่จะดำรงชีวิตได้ และมากไปกว่านั้นเพื่อที่จะแข่งขันกับองค์การอื่น ๆ และจะได้อยู่รอด อีกทั้งเจริญเติบโตต่อไป (สร้อยตระกูล อรรถมานะ, 2542) นักทฤษฎีองค์การได้ให้คำจำกัดความของคำว่า "องค์การ" (Organization) ไว้มากมายตามที่ ผศ.ดร.สุพล สุยะพรหม (2555) ให้ความหมายขององค์การว่า คือกลุ่มบุคคลซึ่งอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ว่าด้วยการแบ่งงานกันทำ การกำหนดเนื้อหาภาระหน้าที่เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมาย เช่นเดียวกับ Pfiffer and Sherwood (1960) กล่าวว่า องค์การ เป็นระบบการทำงานของบุคคลจำนวนมาก ซึ่งยากที่จะสามารถติดต่อกันได้โดยตรง อย่างทั่วถึงและ ได้เข้ามาร่วมกันทำงานที่ย่างยากซับซ้อน จึงจำเป็นต้องสร้างระบบการทำงานขึ้นมาเพื่อให้สามารถบรรลุถึงวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ที่ได้ตกลงกันไว้ รวมทั้ง Katz and Kahn (1978) ได้ให้คำอธิบายไว้ว่า องค์การ คือระบบเปิดที่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นกระบวนการต่อเนื่อง ระบบนี้ ประกอบด้วยปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการเปลี่ยนแปลง (Transformation) และผลผลิต (Output) โดยที่นักวิชาการบางท่านเห็นว่าองค์การจะต้องมีพื้นฐานในการปฏิสัมพันธ์กันในการดำเนินงานเพื่อบรรลุจุดหมายขององค์การ ดังเช่น Hicks and Gullett (1967) กล่าวว่า องค์การทุกองค์การจะต้องมีองค์ประกอบพื้นฐานสำคัญที่เหมือนกัน 5 ประการ คือ ประการแรก องค์การต้องมีตัวบุคคล (Person) อันหมายถึงสมาชิกภายในองค์การ ประการที่สอง บุคคลเหล่านี้จะต้องมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ต่อกัน ในทางใดทางหนึ่ง ประการที่สามลักษณะของการปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวมักจะเป็นไปในลักษณะของการรับคำสั่งหรือถ่ายทอดโดย อาศัยโครงสร้าง (Structure) ในรูปแบบใดแบบหนึ่ง ประการที่สี่ ทุกคนที่อยู่ในองค์การจะมีวัตถุประสงค์ส่วนตัว (Personal Objectives) เป็นสาเหตุจูงใจในการทำงาน และมีความคาดหวังว่าการร่วมมือปฏิบัติงานในองค์การจะเป็นหนทางที่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ส่วนตัวได้และประการสุดท้าย การมีปฏิสัมพันธ์ของส่วนต่าง ๆ ดังกล่าว ข้างต้นทั้งหมดจะนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมขององค์การในท้ายที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับนักวิชาการไทย เช่น ราชบัณฑิตยสถาน (2546) ได้ให้นิยามการบริหารองค์กรไว้ว่า “องค์กร คือ บุคคล คณะบุคคล หรือสถาบัน ซึ่งเป็นส่วนประกอบย่อยของหน่วยงานใหญ่ที่ทำหน้าที่สัมพันธ์กันหรือขึ้นต่อกัน เช่น คณะรัฐมนตรีเป็นองค์กรบริหารรัฐ สถาปนาราชบัณฑิตยสถานเป็นองค์กรของรัฐสภา” ในภาษาไทยมีอีกคำหนึ่งที่มีความหมายเหมือนกัน คือ คำว่า “องค์กร” ที่แปลว่า “ศูนย์รวมของบุคคล หรือกิจการที่ประกอบกันขึ้นเป็นหน่วยงานเดียวกัน เพื่อบริหารกิจการตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในกฎหมาย หรือในตราสารจัดตั้ง ซึ่งอาจเป็นหน่วยงานของรัฐ เช่นองค์การของรัฐบาลหน่วยงานของเอกชน เช่น บริษัทจำกัด สมาคม หรือหน่วยงานระหว่างประเทศ เช่น องค์การสหประชาชาติ”

นอกจากนี้ พงศ์พันธ์ ศรีสมทรัพย์ และชลิตา ศรมณี (2541) ได้กล่าวถึงการบริหารไว้ว่าหลักเกณฑ์ในการบริหารจัดการองค์กร เป็นงานที่มีความเกี่ยวข้องกับลักษณะสำคัญ 3 ข้อได้แก่ (1) กำหนดกิจกรรมเฉพาะอย่างที่เป็น เพื่อให้เป็นไปโดยทำให้สำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดได้ (2) จัดกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ให้เป็นระบบหรือเป็นโครงสร้าง (3) มอบหมายกิจกรรมต่าง ๆ ให้แก่ตำแหน่งต่าง ๆ และแก่บุคคลที่กำหนดไว้โดยต้องมีกติกากในการปฏิบัติงานร่วมกันดังที่สมาน รังสิโยภิญญา และสุธี สุทธิสมบุญ (2544) ได้กล่าวถึงการบริหารไว้ในการบริหารองค์กร ว่ามีลักษณะเป็นกระบวนการที่กำหนด กฎ ระเบียบ แบบแผน ในการปฏิบัติงานขององค์กร ซึ่งรวมถึงวิธีการการทำงานเป็นกลุ่ม นอกจากนี้ ยังหมายถึง การแบ่งอำนาจหน้าที่ในการดำเนินงานออกเป็นส่วนต่างๆ แต่ละส่วนกำหนดอำนาจหน้าที่ไว้อย่างชัดเจน พร้อมทั้งกำหนดความสัมพันธ์ของหน้าที่การ

งานที่แบ่งออกไปกำหนดสายการบังคับบัญชาตั้งแต่หน่วยที่เล็กที่สุด คือ ตำแหน่งต่าง ๆ จนถึงหน่วยงานขนาดใหญ่ของหน่วยงานนั้น ๆ จนครอบคลุมอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานทั้งหมด

ความหมายขององค์การ

องค์การหมายถึงหน่วยที่จัดตั้งขึ้นโดยคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปและมีการประสานร่วมมือกันเพื่อให้การทำงานสำเร็จตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย ที่กำหนดไว้ซึ่งองค์การประกอบด้วยปัจจัยหลัก ๆ 4 ประการ คือ

1. วัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายในการก่อตั้งองค์การขึ้นมา เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติกิจกรรม
2. โครงสร้างองค์การต้องมีการจัดแบ่งหน่วยงานภายในโดยอาศัยหลักการกำหนดอำนาจหน้าที่ การแบ่งงานกันทำตามความชำนาญเฉพาะอย่าง และการบังคับบัญชาตามลำดับชั้น อันจะเป็นหนทางนำไปสู่การร่วมมือประสานงานเพื่อให้บรรลุตาม วัตถุประสงค์ในข้อ 1

3. กระบวนการปฏิบัติงาน หมายถึง แบบอย่างหรือวิธีปฏิบัติกิจกรรมหรืองานที่กำหนดขึ้นไว้อย่างมีแบบแผน เพื่อให้ทุกคนในองค์การใช้เป็นหลักในการปฏิบัติงาน

4. บุคคลองค์การต้องประกอบด้วยกลุ่มบุคคลที่เป็นสมาชิกโดยทำหน้าที่ตามภารกิจที่ได้รับมอบหมาย ภายใต้โครงสร้างที่จัดตามกระบวนการปฏิบัติงานที่กำหนดไว้ ให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ข้างต้น

จะเห็นได้ว่า องค์การ นั้นเป็นที่รวมของคนหลายคนมีวัตถุประสงค์เดียวกัน และจะดำเนินการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งให้บรรลุเป้าหมายเดียวกัน ซึ่งมีทั้งองค์การอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่

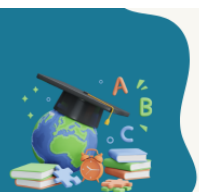
หลักพุทธธรรมกับการบริหารองค์การ

ในการนำเสนอการพัฒนาองค์การพระพุทธศาสนา ผู้เขียนได้กำหนดขอบข่ายการเขียนหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องโดยได้ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่สำคัญ ซึ่งได้วางกรอบการเขียนหลักพุทธธรรมสำหรับการครองตน ปาปณิกธรรม 3 (คุณลักษณะผู้นำ 3 ประการ) การครองคน ได้แก่ สังคหวัตถุ 4 และการครองงาน ได้แก่ อิทธิบาท 4 ทั้งนี้จะได้วิเคราะห์หลักพุทธธรรมดังกล่าวว่ามีความสอดคล้องกับการพัฒนาองค์การพระพุทธศาสนาอย่างไร โดยมีหลักพุทธธรรมแยกเป็นกลุ่มไว้ดังต่อไปนี้

หลักปาปณิกธรรม 3

หลักพุทธธรรมที่ผู้เขียนเห็นว่าเป็นหลักในการนำไปสู่การพัฒนาองค์การให้มีประสิทธิภาพสูงที่สำคัญประการหนึ่งคือหลักคุณธรรมของผู้นำ ได้แก่ ปาปณิกธรรม 3 (ปาปณิกังคะ หลักพ่อค้า, องค์คุณของพ่อค้า) ได้แก่ 1) จักขุมา ตาดี (รู้จักสินค้า ดูของเป็น สามารถคำนวณราคา กะทุนเก่งกำไร) 2) วิสุโร จัดเจนธุรกิจ (รู้แหล่งซื้อแหล่งขาย รู้ความเคลื่อนไหวความต้องการของตลาด สามารถในการจัดซื้อจัดจำหน่าย รู้ใจและรู้จักเอาใจลูกค้า) 3) นิสสัยสัมปันโน พร้อมด้วยแหล่งทุนอันเป็นที่อาศัย ซึ่งหลักปาปณิกธรรมนั้น สามารถนำมาปรับใช้กับผู้นำได้ ดังเช่น พระธรรมโกศาจารย์ (2549) ได้อธิบายรายละเอียดหลักปาปณิกธรรม 3 ดังต่อไปนี้

1. จักขุมา หมายถึงปัญญามองการไกล เช่นถ้าเป็นพ่อค้าหรือนักบริหารธุรกิจต้องรู้ว่าอนาคตเศรษฐกิจหรือตลาดจะมีแนวโน้มเป็นแบบไหนหรือสามารถคาดการณ์ทิศทางหรืออนาคตในการดำเนินธุรกิจได้แม่นยำจากการอาศัยกระบวนการคิดที่รอบคอบและมีเหตุผลโดยอาจใช้ประสบการณ์ในอดีตร่วมในการตัดสินใจและวางแผนด้วยซึ่งคุณลักษณะข้อแรกนี้ตรงกับภาษาอังกฤษคำว่า Conceptual Skill คือการชำนาญในการใช้ความคิดหรือ ทักษะทางด้านความคิด

2. วิรุโรร หมายถึงจัดการธุระได้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่นนักการเงินต้องมีความรู้และความเชี่ยวชาญทางการเงินสามารถคำนวณอัตราผลตอบแทนต่างๆได้หรือเข้าใจในงบการเงินที่ใช้ในการประกอบการตัดสินใจได้ในกรณีแพทย์ผ่าตัดตมองก็ต้องมีความเชี่ยวชาญในการผ่าตัดตมอง เป็นต้นคุณลักษณะที่สองนี้ตรงกับคำภาษาอังกฤษคำว่า Technical Skill คือความชำนาญการด้านเทคนิค หรือ ทักษะทางด้านการปฏิบัติงาน

3. นิสยสัมปັນโน หมายถึง พึงพาอาศัยคนอื่นได้เพราะเป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์ดีมีความสามารถในการติดต่อประสานงานให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ตามกรอบระยะเวลาที่กำหนดมีความสามารถในการสื่อสารและประสานงานให้ฝ่ายแต่ละฝ่ายในองค์กรดำเนินแนวทางตามกรอบทิศทางที่องค์กรต้องการบรรลุได้หรือมีความสามารถในการผูกใจคนให้เป็นที่รักของคนโดยสามารถทำให้ให้พนักงานแต่ละปฏิบัติงานตามคำสั่งด้วยความเต็มใจได้ เป็นต้น คุณลักษณะที่สามนี้ตรงกับคำภาษาอังกฤษคำว่า Human Relation Skill คือความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์ หรือทักษะทางด้านมนุษยสัมพันธ์

โดยคุณลักษณะทั้ง 3 ประการมีความสำคัญมากน้อยแตกต่างกันนั้นขึ้นอยู่กับระดับของนักบริหารถ้าเป็นนักบริหารระดับสูงที่ต้องรับผิดชอบในการวางแผนและควบคุมคนจำนวนมากคุณลักษณะข้อที่ 1 และ 3 มีความสำคัญมาก ส่วนข้อที่ 2 มีน้อยเพราะเขาสามารถใช้ผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีความสามารถเฉพาะด้านได้สำหรับนักบริหารระดับกลางคุณลักษณะทั้ง 3 ข้อมีความสำคัญพอๆ กัน นั่นคือเขาต้องมีความชำนาญเฉพาะด้านและมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อเพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชาในขณะเดียวกันต้องมีปัญญาที่มองภาพกว้างและไกลเพื่อเตรียมตัวสำหรับเป็นนักบริหารระดับสูง นอกจากนั้นต้องมีความสามารถในการสื่อสารประสานงานในการถ่ายทอดนโยบายและยุทธศาสตร์จากผู้บริหารระดับสูงมาสู่การปฏิบัติในผู้บริหารและพนักงานระดับล่างและนำผลการดำเนินงานที่ได้จากการปฏิบัติงานมาสรุปและนำเสนอต่อผู้บริหารระดับสูง

หลักสังคหวัตถุ

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงตรัสหลักสังคหวัตถุ 4 ไว้ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 21 ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว) 4 ประการนี้ สังคหวัตถุ 4 ประการ อะไรบ้าง คือ

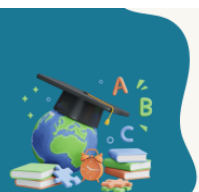
1. ทาน (การให้)
2. เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก)
3. อตถจริยา (การประพฤติประโยชน์)
4. สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ)

ภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ 4 ประการนี้แล

ทาน เปยยวัชชะ อตถจริยาในโลกนี้และสมานัตตตาในธรรมนั้น ๆ ตามสมควรสังคหธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลก เหมือนลิ่มสลักที่ยึดคุมรถซึ่งแล่นไปไว้ได้ฉะนั้นถ้าไม่พึงมีธรรมเหล่านี้ มารดาหรือบิดาก็ไม่พึงได้การนับถือหรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุ แต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้ ฉะนั้นบัณฑิตเหล่านั้นจึงถึงความเป็นใหญ่และเป็นผู้นำสรสรเสรี”

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2550) ได้ให้ความหมายของสังคหวัตถุ 4 ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ดังต่อไปนี้

- 1) ทาน ให้ปัน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ทุนหรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยา

2) ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจรู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

3) อุตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนช่วยช่วยเหลือกิจการต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาคและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

4) สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลายให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอกับทุกคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบและเสมอในสุขทุกข์คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหามาให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) (มปป.) ได้กล่าวถึงหลักการบริหารคนว่า การบริหารคนนี้ยังมีสิ่งลึกลับอีกอย่างหนึ่ง คือ เครื่องยึดเหนี่ยวหัวใจ เราไว้ใจเขา เรารักเขา เราหวังดีต่อเขา อย่างนี้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวหัวใจ คงได้ยินได้ฟังมาแล้วจากหนังสือธรรมะทั่ว ๆ ไป เรื่อง สังคหวัตถุ

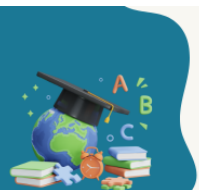
1. การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
2. การพูดจาไพเราะ
3. การบำเพ็ญประโยชน์

4. การทำตัวให้เป็นเกลอ หรือ เป็นเพื่อนมากกว่าที่จะเป็นนายหรือเรียกว่าความมั่งคั่งในความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน อันเป็นเครื่องเหนี่ยวให้มีความร่วมมือกันได้

พระเทพดิลก (ระแบบ จตฺตวณฺโณ) (2544) กล่าวว่า สังคหวัตถุ 4 นี้ พระพุทธเจ้าทรงอุปมาเหมือนกับพาหนะที่จะนำคนไปสู่ความสุขความเจริญในโลก เพราะสังคมของมนุษย์เราจำเป็นต้องอิงอาศัยธรรมะทั้งสี่ประการนี้ ทรงชี้ก็มุมที่ตรงกันข้ามว่า ถ้าหากว่าสังคมปราศจากเสียซึ่งธรรมะทั้งสี่ประการแล้ว แม้มารดา บิดา ก็จะไม่ได้รับการนับถือบูชาจากบุตรธิดา โลกจะอยู่ไม่ได้เลย จึงเรียกว่าธรรมเป็นเครื่องสงเคราะห์ การสงเคราะห์ก็มีอยู่ 2 ฝ่าย คืออามิสสังคหะ คือ สงเคราะห์ด้วยวัตถุสิ่งของอามิสสังคหะ คือ สงเคราะห์โดยธรรม ถ้าเรามองในแง่ของคนที่ยแสวงหาที่พึ่ง สิ่งนี้ก็เป็นการสนองตอบความต้องการขั้นพื้นฐานของคน เช่น ต้องการความรักและได้รับความรักความอบอุ่น ความปลอดภัย ต้องการที่พึ่งพำนักอาศัย ต้องการพักผ่อนหย่อนใจ หรือว่าต้องการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กัน เป็นต้น ก็ต้องมีธรรมะ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว หลักที่จะให้เกิดการยึดเหนี่ยวทางใจกันขึ้น มาสรุปรวมอยู่ที่สังคหวัตถุแม้แต่ว่าแนวคิด การแสวงหาเครื่องรางของขลังที่ชาวบ้านเขาแสวงหากัน แนวของพระเครื่องนั้น คือ เมตตามหานิยม คงกระพันชาตรี แคล้วคลาด ธรรมะทั้งสี่ประการมีลักษณะก่อให้เกิดเป็นเมตตามหานิยม คงกระพันชาตรี และแคล้วคลาดจากภยันตรายทั้งหลายได้องค์ธรรมทั้งสี่ประการนี้ คือ

1. ทาน การให้ เป็นลักษณะการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ของแต่ตนแก่คนอื่นที่ควรแก่การให้ การให้มียอยู่ 2 แนวใหญ่ คือ

1.1 การให้ด้วยจิตคิดอนุเคราะห์ หมายถึงว่าการอนุเคราะห์ การสงเคราะห์ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ด้วยอหิยาตย์ไมตรีโอบอ้อมอารีต่อบุคคลเหล่านั้น เขาประสบความสำเร็จดีดร้อน ความขาดแคลน ก็สงเคราะห์เขาเท่าที่จะสงเคราะห์กันได้ และบางคราวเป็นเรื่องของอหิยาตย์ไมตรี ในทำนองที่แบ่งกันกินแบ่งกันใช้ เพื่อนบ้านใกล้เคียงกันมีของอะไรก็แบ่งกันกินแบ่งกันใช้ เป็นการสร้างอหิยาตย์ไมตรีอย่างทีคนไทยเรากล่าวว่า “รั้วคนดีกว่ารั้วสังกะสี รั้วเหล็กกำแพง” อย่างบ้านในชนบทเห็นได้ชัดมาก ถ้าไม่มีหนอนบอนไล่ไม่มีใครสามารถขโมยได้ เพราะถึงขโมยก็ออกไปนอกหมู่บ้านไม่ได้ ประเดี๋ยวก็จับได้ นี่คือนิยามของโครงสร้างสังคมไทยที่เราานิยมเอาธรรมะไปสั่งสอนกันมา ก่อให้เกิดเป็นความปรารถนาดีความหวังดีต่อกันว่า

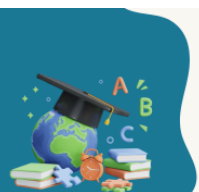

“เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี” การอนุเคราะห์ คือ แสดงความมีน้ำใจ และการสงเคราะห์ให้ในกรณีที่เขาขาดแคลน เราก็นำสงเคราะห์เขา

1.2 การให้เพื่อบูชาคุณความดี เช่น การทำบุญตักบาตร การให้อาหารให้เสื้อผ้าแก่พ่อแม่ปู่ย่าตายาย ในวันตรุษสงกรานต์ การเสียภาษีให้แก่รัฐ เหล่านี้เป็นการให้ด้วยสำนึกถึงคุณความดี การให้ก็เป็นการปฏิบัติธรรมเหมือนกัน อย่าลืมนะว่า ขอบข่ายของการให้พอถึงจุดหนึ่งเมื่อเราเป็นพวกเดียวกับเขาแล้ว หนักนิดเบาหน่อยก็ทนกันไปกลายเป็น “อภัยทาน” คือ การให้อภัย เมื่ออภัยกันได้ ก็เข้าอกเข้าใจกัน ต่อมาก็กลายเป็น “ธรรมทาน” คือ จะพัฒนาไปจากจุดที่วัตถุนาน แต่มาถึงจุดหนึ่ง สามารถว่ากล่าวตักเตือนกันได้ อย่างคนเฒ่าคนแก่ในท้องถื่นชนบท ท่านสามารถจะดูคำเด็กที่เหมือนกับลูกหลานของท่านได้เวลามีปัญหากรณีพิพาทอะไร ท่านผู้นี้ไปพูด บางทีก็เลิกแล้วต่อกันได้ นี่เพราะอะไร เพราะท่านผู้นี้ได้สร้างสมบารมีด้วยการสงเคราะห์ในเชิงวัตถุธรรมมาก่อน มีการให้อภัยในความผิดพลาดบกพร่อง อยู่ในฐานะที่ว่าตักเตือนกันได้ คนเรากว่าจะปรับตัวขึ้นมาอยู่ในจุดนี้ได้ก็ต้องใช้เวลาสร้างบารมีพอสมควร หลวงพ่อบางองค์ในต่างจังหวัด มีการมีงานภายในวัด ตำรวจไม่ต้องมาตรวจการณ์ ไม่ต้องมาทำอะไร หลวงพ่ออยู่อย่างนี้ใครไม่กล้าทำอะไรหรอก จะไปก่อเรื่องก่อราวขึ้นไม่ได้ อย่างนี้หลวงพ่อก็ต้องมีบารมีอยู่มากจนเด็กๆ เรียกหลวงปู่หมดแล้ว ฉะนั้นสมภารในต่างจังหวัดจึงจำเป็นจะต้องเป็นพระแก่ๆ เพราะเป็นเรื่องของบารมี ถ้าไม่มีบารมีเราทำงานไม่ได้ อยู่เป็นหลวงปู่แล้วสามารถที่จะควบคุมอะไรใครก็ได้²⁾ ปิยวาจา เจริญที่อ่อนหวาน ตรงกันข้ามกับคำหยาบแต่ในเชิงปฏิบัติแล้ว

ปิยวาจา คือ เจริญถ้อยคำอันเป็นที่รัก วาจาเป็นที่รักผู้กล่าวด้วยความรัก ความปรารถนาดีต่อบุคคลอื่น ซึ่งบางครั้งอาจเป็นคำดู คำตักเตือนก็ได้ แต่ถ้าหากว่าพูดด้วยความรัก หวังดีปรารถนาดี ถือว่าเป็นธรรมเครื่องสงเคราะห์กัน ถ้าหากอริยาธยเริ่มมีความรัก ความปรารถนาดีต่อไปจะกระจายตัวไปเอง คือ จะพูดคำสัตย์ คำจริงเอง จะไม่ยุยงให้คนเหล่านั้นเขาแตกกันเพราะรัก หวังดีต่อเขาจะพูดเฉพาะเรื่องที่มีประโยชน์ มันก็จะกระจายตัวเอง เป็นวิสุทธิจิตครบทั้งสี่ แต่เริ่มที่ปิยวาจา คือ วาจาอันเกิดจากใจที่มีความรักและหวังดี ปิยวาจาบางครั้งถ้อยคำอาจไม่ไพเราะ ไม่อ่อนหวาน หากพูดด้วยความปรารถนาดี หวังดี ยังอยู่ในขอบข่ายของปิยวาจา

3). อตถจริยา ประพฤติสิ่งที่ประโยชน์แก่บุคคลอื่น จะเห็นว่ามีทั้งกายกรรมวจีกรรม มโนกรรม ทางกายกรรม ก็ช่วยเหลือชวนช่วยในกิจการงาน อย่างในบ้านในเมืองเราก็นำช่วยเหลือกัน ไถนา ก็ช่วยเหลือกันไถนา มีกิจการอะไรก็ตาม เช่น ปลุกบ้านต่างจังหวัดบ้านหลังหนึ่งขนาด 2 – 3 ห้อง ปลุกไม่กี่วันก็เสร็จ เพราะเขาช่วยเหลือกัน นี่เรียกว่าประพฤติดีสิ่งที่ประโยชน์ด้วยกันในทางกาย ช่วยเหลือกันชวนช่วยกัน ในกิจการงานที่ชอบประพฤติดีสิ่งที่ประโยชน์กันด้วยวาจา คือ พูดในทางที่เสริมสร้างความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แนะนำชี้แจงแสดงเหตุผล การกระทำบางอย่างต้องคิดใจเขาใจเรา เช่น อยู่ใกล้เคียงเพื่อนคนหนึ่ง ต้องการจะอ่านหนังสือเราเขย่าวาทูเสียลั่น ไม่เป็นอตถจริยา เพราะทำลายประโยชน์อีกฝ่ายหนึ่งที่เขาจะพึงได้ ข้อนี้ขึ้นของวินัย มีวินัยบางข้อเสริมอตถจริยา เช่น ภิกษุรูปหนึ่งกำลังท่องปาฏิโมกข์อยู่ เราไปชวนคุย เป็นการทำลายประโยชน์ ท่านก็ปรับเป็นอาบัติปาจิตตีย์ นั่นคือ สอนให้ประพฤตินสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน เกื้อกูลกัน ในบางครั้งบางคราว เราไม่สามารถจะทำได้ แต่อย่าถึงกับไปทำลายประโยชน์เขา เช่น เราช่วยเหลือเขาไม่ได้ แต่อย่าถึงกับไปทำลายประโยชน์ของเขา อย่างนี้พออยู่กันภายในสังคมได้ อย่าลืมนะว่า ตัวประโยชน์ที่มักจะพูดเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย การกระทำอะไรต้องมุ่งผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับการกระทำเหล่านั้น เมื่อเห็นว่าเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่คนอื่นก็กระทำ เช่น ช่วยสร้างสะพานบ้าง ขนกันขุดถนนบ้าง ขุดลอกคูคลองบ้าง ล้วนเป็นคุณความดีที่เป็นจุดยึดเหนี่ยวทางใจให้คนอื่นเขาเกิดความนิยมนับถือ นี่เป็นอตถจริยา คือ ประพฤติดีสิ่งที่ประโยชน์ต่อกัน ไม่ได้หมายความว่า กะเกณฑ์ให้คนใดคนหนึ่ง ประพฤติเพียงฝ่ายเดียว แต่ทุกคนก็ต้องประพฤतिให้เป็นประโยชน์ต่อกัน

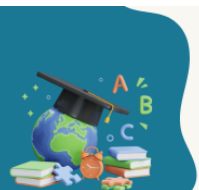

4. สมานัตตา ความมีตนสม่ำเสมอ ไม่ถือตัว ได้แก่การวางตนเหมาะสมแก่ฐานะที่ควรจะเป็นและที่ตนเป็น ไม่แสดงอาการขึ้น ๆ ลง ๆ 3 วันดี 4 วันร้าย กำหนดทิศทางลมไม่ค่อยถูก ว่าจะเอาอย่างไรกันแน่ อีกอย่างหนึ่ง คือ ไม่ลืมน เช่น เคยเป็นเพื่อนเป็นฝูงกันมาพอได้ดีหน่อยก็ลืมนเพื่อน ต้องแสดงอัธยาศัยไมตรีให้ปกติ แม้คนไม่ชอบพูดขอบคุณอะไรก็ต้องทักทายปราศรัย เรื่องที่ออกจะปฏิบัติยาก คุณทานเปรียบเทียบบอกจะฟังง่าย บางเรื่องเป็นการยอมรับนับถือฐานะกัน อย่างสหาย 3 คน เป็นขอราน คนหนึ่งราชธมาเกย ได้เป็นพระราชาก็คนหนึ่งคิดว่าเพื่อนเราเป็นพระราชาก็เบ่ง แต่งตัวขอรานเข้าไป อันนี้เป็นการไม่ให้เกียรติไม่ยกย่องเพื่อนในฐานะที่ชอบที่ควร เพื่อนก็ให้เงินหน่อยหนึ่งแล้วไล่ออกจากเมืองไปเลย อีกคนหนึ่งแกถือว่าเพื่อนก็คือเพื่อน แต่ในที่ต้องสาธยายกัน ก็ต้องวางตัวให้ความเคารพนับถือตามสมควรแก่ฐานะของเพื่อน นี่คือ เป็นหลักของสมานัตตา วางตนเหมาะสมแก่ฐานะที่ตนเป็นไม่ว่าพามีสมานัตตาแล้วสมภารจะลงเล่นกับลูกวัด คือต้องวางตนเหมาะสมกับฐานะ

อีกประการหนึ่งก็คือ ไม่ถือตัวเกินไป เวลาได้ดีไม่หลงตัว ลืมน คางคกขึ้นวอเมพร้าวต้นตก ยางต้นมี ขี้เข้าได้ดี ที่โบราณพูดว่า คางคกขึ้นวอ คือ ถ้าทำอะไร ยมนเกิน ๆ ไป ก็เสียหลักของสมานัตตา แทนที่คนจะเกิดความนับถือ กลับไม่พอใจจึงชิงเอาได้หลักทั้งสี่ประการนี้เป็นการปฏิบัติตัวของคน แต่ไม่ได้หมายความว่า เกกเมตให้คนใดคนหนึ่งเป็น ทุกฝ่ายต้องแสดงออกซึ่งอัธยาศัยเหล่านั้น เช่น เพื่อนกันก็ต้องเสมอดันเสมอ ปลาย แสดงความเป็นกัลยาณมิตร แม้ในยามวิบัติก็ไม่ทอดทิ้งกัน หลักของสมานัตตา คือมีตนเสมอ แต่ต้องไม่วางตัวต่ำเกินไป เพื่อต้องการให้คนอื่นเขาเห็นว่าเราไม่ถือเนื้อถือตัวเล่นหัวจนไม่เป็นเวลา วางตัวสูงเกินไปก็เสียคุณธรรมทั้งสี่ประการนี้ มีในบุคคลใดก็ตาม จะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจคนไว้ได้ก่อให้เกิดความเคารพ ความรัก ความนับถือต่อกันและกัน เป็นเหมือนพาหนะที่จะนำพาคนไปสู่ความสุขความเจริญที่ต้องการได้ เป็นจุดยึดเหนี่ยวทางใจ ภายในจากครอบครัวเป็นต้นไปจนถึงสังคมคนกลายเป็นพระเครื่อง 4 องค์ ที่ก่อให้เกิดผลทางเมตตามหานิยม คงกระพันชาตรี และแคล้วคลาดแท้ ๆ ทั้งเป็นพุทธวิธีครองใจคน เป็นจุดที่ยึดเหนี่ยวน้ำใจคนไว้ได้

ในขณะเดียวกัน อรศิริ เกตุศรีพงษ์ (2550) ได้ให้ความหมายว่า สังคหวัตถุ 4 คือ สิ่งที่เป็นเครื่องสงเคราะห์และยึดเหนี่ยวน้ำใจซึ่งกันและกัน 4 ประการ

ทาน คือ การแบ่งปันวัตถุสิ่งของ รวมถึงอุปกรณ์ในการทำงานหรือเอกสารที่ใช้ในการทำงาน เช่น หากเพื่อนร่วมงานขาด-เหลืออุปกรณ์สิ่งของ ก็นำมาแบ่งปันกันใช้ การเริ่มต้นด้วยการแบ่งปันวัตถุสิ่งของภายนอกจะช่วยสร้างนิสัยให้บุคลากรในหน่วยงานมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน มีการให้และรับ (Give and Take) เพราะนอกเหนือจากการแบ่งปันเรื่องของความรู้ ประสบการณ์ อันเป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) แล้ว การแบ่งปันเอกสารต่าง ๆ ที่ใช้ในการทำงานก็เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้งานของความรู้มีการขับเคลื่อนโดยเป็นการแบ่งปันความรู้ที่เป็นความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) ด้วยปิยวาจา คือ การแบ่งปันคำพูดดี ๆ คำพูดที่ไพเราะ พูดในสิ่งที่ประโยชน์เหมาะกับกาลเทศะ พูดให้กำลังใจกัน ซึ่งในมุมมองของผู้เขียนเห็นว่า “ปิยวาจา” มีความสำคัญมากต่อการจัดการความรู้ในองค์กรเพราะการจะนำเครื่องมือต่าง ๆ มาใช้ในกระบวนการจัดการความรู้ เพื่อที่จะดึงความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) ออกมาแลกเปลี่ยนกันนั้นต้องใช้ลักษณะของการ “พูดแลกเปลี่ยนกัน” เป็นหลักอรรถจริยา คือ การแบ่งปันความรู้ การให้ความช่วยเหลือในสิ่งที่ประโยชน์แก่ผู้อื่น การแบ่งปันความรู้และประสบการณ์ที่เป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) เป็นสิ่งที่ทำได้ยากกว่าการแบ่งปันความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) ดังนั้นหากองค์กรใดสามารถปลูกฝังให้บุคลากรในองค์กรมี “อรรถจริยา” แล้ว ก็ไม่ใช่เรื่องยากอีกต่อไปที่จะทำให้คนในองค์กรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน รวมทั้งทำให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของการทำงาน เพราะเมื่อเพื่อนร่วมงานขาดความรู้ในเรื่องใด หรือต้องการแลกเปลี่ยนความรู้ในเรื่องใด ผู้ที่มีความรู้ก็จะ

แบ่งปันให้โดยไม่หวังความรู้ หรือถ้าไม่ได้ขาดความรู้ แต่ขาดกำลังคนเพื่อนคนอื่น ๆ ก็ยินดีที่จะเข้าไปช่วยให้งานสำเร็จ หรืออาจเรียกได้ว่า ทำให้พนักงานในองค์กรเป็นกัลยาณมิตรซึ่งกันและกัน

สมานัตตา คือ การมีความประพฤติเสมอดันเสมอปลาย การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอจริงใจต่อกันความเสมอดันเสมอปลายจะช่วยให้เกิดความรู้สึกลดต้อย ไม่ระแวงกัน และเป็นการสร้างความไว้วางใจกัน เชื่อใจกัน (Trust) เพราะถ้าคนในองค์กรไม่มีความไว้วางใจกันหรือไม่เชื่อใจกัน พนักงานก็จะไม่อยากรนำความรู้ประสบการณ์ เทคนิคในการทำงานต่าง ๆ มาแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ดังนั้น จึงถือได้ว่า “สมานัตตา” เป็นแรงกระตุ้นในระยะยาวที่จะผลักดันให้คนในองค์กรเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่องนอกจากนี้ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอในการร่วมแบ่งปันความรู้ต่างๆ จะช่วยให้การจัดการความรู้ “มีชีวิต” อยู่เสมอ การที่พนักงานในองค์กรเป็นผู้ที่มีความสม่ำเสมอจริงใจต่อกัน ถือเป็นนิสัยความรับผิดชอบอย่างหนึ่ง กล่าวคือ ในการทำงานหากงานที่ทำประสบผลสำเร็จ ก็จะไม่แย่งกันเอาความดีความชอบใส่ตัวว่าฉันเป็นคนทำงานนั้นเอง หรือหากมีข้อผิดพลาดเกิดขึ้น พนักงานก็จะไม่มีการกล่าวโทษกัน แต่จะช่วยกันแก้ไขปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นบรรยากาศของความร่วมแรงร่วมใจก็จะเกิดขึ้น พนักงานรู้สึกว่าการแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การทำงานของตนเองและองค์กรดีขึ้น

โดยสรุป สังคหวัตถุ 4 คือ หลักธรรมอันเป็นเครื่องจรโลงสังคม เป็นหลักธรรมที่สร้างความสงบสุข สมานสามัคคี สร้างความเกื้อกูลกัน สร้างความผูกมิตรรักใคร่กลมเกลียว

อิทธิบาท

หลักพุทธธรรมสำหรับผู้บริหารในการบริหารงานเป็นการส่งเสริมผู้ปฏิบัติงานได้ใช้ศักยภาพที่มีในการทำงานอย่างเต็มที่ โดยอาศัยพุทธธรรมเป็นแนวทางในการบริหาร

คำว่า อิทธิบาท แปลว่า บาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรมเครื่องให้ลุถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ด้วยสิ่งที่เรียกว่า อิทธิบาท ซึ่งจำแนกไว้เป็น 4 คือ

1. ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น
2. วิริยะ ความพากเพียรในสิ่งนั้น
3. จิตตะ ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น
4. วิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น

ธรรม 4 อย่างนี้ ย่อมเนื่องกัน แต่ละอย่างๆ มีหน้าที่เฉพาะของตน

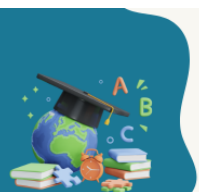
ฉันทะ คือความพอใจ ในฐานะเป็นสิ่งที่ ตนถือว่า ดีที่สุด ที่มนุษย์เราควรจะได้ ข้อนี้ เป็นกำลังใจ อันแรก ที่ทำให้เกิด คุณธรรม ข้อต่อไป ทุกข้อ

วิริยะ คือความพากเพียร หมายถึง การกระทำที่ติดต่อกัน ไม่ขาดตอน เป็นระยะยาวจนประสบความสำเร็จ คำนี้ มีความหมายของ ความกล้าหาญ เจืออยู่ด้วย ส่วนหนึ่ง

จิตตะ หมายถึงความไม่ทอดทิ้ง สิ่งนั้น ไปจากความรู้สึก ของตัว ทำสิ่งซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ นั้นให้เด่นชัด อยู่ในใจเสมอ คำนี้ รวมความหมาย ของคำว่า สมาธิอยู่ด้วยอย่างเต็มที่

วิมังสา หมายถึงความสอดส่องใน เหตุและผล แห่งความสำเร็จ เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ให้ลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไปตลอดเวลา คำนี้ รวมความหมาย ของคำว่า ปัญญา ไว้อย่างเต็มที่

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2546) ได้แบ่งหลักพุทธธรรมในการบริหารงานของผู้บริหารไว้หลายหมวด เพราะผู้บริหารจะต้องมีความสามารถในการทำงาน ปัจจุบันการทำงานนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต การที่จะทำงานให้ประสบความสำเร็จนั้น ต้องอาศัยหลักพุทธธรรมเป็นแนวทางในการปฏิบัติ พระพุทธศาสนา มี

คุณธรรมที่ใช้เป็นหลักในการทำงานที่สำคัญที่สุด คือ หลักแห่งอิทธิบาทธรรม เป็นธรรมส่งเสริมการสร้างกำลังใจในการทำงานสอดคล้องกับที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังนี้

จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ได้กล่าวถึงอิทธิบาท ในอิทธิบาทสูตร ดังนี้

อิทธิบาท 4 (คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ) ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

1) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรสร้างสรรค์)

2) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์)

3) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์)

4) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความเพียรสร้างสรรค์)

ในขณะที่ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2551) ได้กล่าวถึง อิทธิบาท แปลว่า บาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรม เครื่องให้ถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ ด้วยสิ่งที่เรียกว่า อิทธิบาท ซึ่งจำแนกไว้เป็น 4 คือ

1) ฉันทะ ความพอใจใคร่ในสิ่งนั้น 2) วิริยะ ความพากเพียรในสิ่งนั้น 3) จิตตะ ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น 4) วิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้นธรรม 4 อย่างนี้ ย่อมเนื่องกัน แต่ละอย่างๆ มีหน้าที่เฉพาะของตน

ฉันทะ คือความพอใจ ในฐานะเป็นสิ่งที่ ตนถือว่า ดีที่สุด ที่มนุษย์เรา ควรจะได้ ข้อนี้ เป็นกำลังใจ อันแรก ที่ทำให้เกิด คุณธรรม ข้อต่อไป ทุกข้อ

วิริยะ คือความพากเพียร หมายถึง การกระทำที่ติดต่อกัน ไม่ขาดตอน เป็นระยะยาว จนประสบความสำเร็จ คำนี้ มีความหมายของ ความกล้าหาญ เจืออยู่ด้วย ส่วนหนึ่ง

จิตตะ หมายถึงความไม่ทอดทิ้ง สิ่งนั้น ไปจากความรู้สึก ของตัว ทำสิ่งซึ่งเป็น วัตถุประสงค์ นั้นให้เด่นชัด อยู่ในใจเสมอ คำนี้ รวมความหมาย ของคำว่า สมาธิ อยู่ด้วยอย่างเต็มที่

วิมังสา หมายถึงความสอดส่องใน เหตุและผล แห่งความสำเร็จ เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ให้ลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไปตลอดเวลา คำนี้ รวมความหมาย ของคำว่า ปัญญา ไว้อย่างเต็มที่

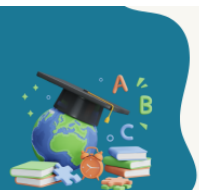
ขณะเดียวกัน สมพร เทพสิทธิ (2542) ได้กล่าวถึง อิทธิบาท 4 ว่าเป็นหนึ่งในคุณธรรมที่ควรปลูกฝังให้เกิดขึ้นในจิตใจและพัฒนาให้เจริญงอกงามจนกลายเป็นมโนธรรม เนื่องจากเป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย 4 ประการ ได้แก่

1) ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลยิ่งๆ ขึ้นไป

2) วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นเพียร ทำงานด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดถอย

3) จิตตะ ความคิด คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝักใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่องลอยไป

4) วิมังสา ความใคร่ครวญหรือทบทวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณา ใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คัดค้นหาวิธีแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น เจริญขึ้น เพื่อไปสู่ความสัมฤทธิ์ผล

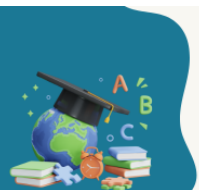

จากความหมายและความสำคัญของหลักอิทธิบาท 4 ที่นักวิชาการแต่ละท่านได้อธิบายไว้สามารถสรุปได้ว่าการทำงานคือการใช้หลักอิทธิบาท 4 อันมี 1) ใจรักงาน 2) มีความพากเพียรในงาน 3) ใจจดจ่ออยู่กับงาน 4) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ สร้างสรรค์ พัฒนานั่นเอง อันจะเป็นหนทางนำไปสู่การพัฒนาทักษะในการทำงานของตนเองหรือผู้อื่นให้ดีขึ้น เจริญขึ้น เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร อันจะทำให้ตนเองผู้อื่นและองค์กรเกิดความสุขและเจริญยิ่งขึ้นไป

จากการทบทวนข้อมูลเชิงเอกสารปรากฏว่า มีนักวิชาการได้ให้ความสำคัญและองค์ประกอบของอิทธิบาท 4 ไว้หลายท่าน ได้แก่

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2543) ได้กล่าวถึง อิทธิบาท 4 : ทางแห่งความสำเร็จนอกจากการที่จะมีความไม่สันโดษ และสันโดษที่ถูกต้องแล้ว เพราะฉันทะทำให้ใจมาอยู่กับงาน สิ่งที่ทำ สิ่งที่เป็นเป้าหมายทำให้เกิดจิตใจฝักใฝ่ เมื่อใจฝักใฝ่ก็ทำงานด้วยความแน่วแน่มั่นคง จิตที่จดจ่ออยู่กับสิ่งที่กระทำนั้น เราเรียกว่าเป็นสมาธิ เพราะฉะนั้น ฉันทะก็นำไปสู่สมาธิ สมาธิในการทำงานเกิด ได้ด้วยการมีฉันทะ เมื่อมีสมาธิและใจก็รักงานนั้น ทำงานด้วยใจรัก ใจก็เป็นสุข เพราะฉะนั้น คนที่ทำงานด้วยฉันทะก็มีจิตใจเป็นสุข ใจเป็นสมาธิ สมาธิก็ทำให้เป็นสุขเพราะจิตใจสงบแน่วแน่ เมื่อหาจิตใจให้เป็นสมาธิแน่วแน่ ตั้งใจจริงจัง ใจรักงานนั้น ตั้งใจหาเต็มที่ มีความเพียรพยายาม ผลสำเร็จของงานก็เป็นผลสำเร็จที่ดีเรียกว่าน่าไปสู่ , ความเป็นเลิศของงานนั้น หมายความว่า งานนั้นจะสำเร็จผลอย่างดีเลิศ อันนี้ก็เลยพันกันไปหมด เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ฉันทะเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่งใน อิทธิบาท 4 คือ ธรรมที่เป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จ หรือเรียกง่ายๆ ว่า , ทางแห่งความสำเร็จเมื่อพูดมาถึงอิทธิบาทแล้ว ก็จะต้องโยงไปถึงคุณธรรมข้ออื่นๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย เพราะอิทธิบาทมี 4 ข้อ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ฉันทะคือ ข้อที่พูดมาแล้ว ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น รักงาน รักเป้าหมาย รักจุดหมายที่ตั้งใจ รักวัตถุประสงค์ของงานนั้น ข้อต่อไปนี้เป็น วิริยะ ความเพียร ความพยายาม จิตตะ ความเอาใจใส่ในสิ่งนั้น วิมังสา ความไตร่ตรองสอบสวนพิจารณาหรือถ้าจะพูดให้สั้น จำง่าย ๆ ก็บอกว่า , มีใจรัก พากเพียรทำ เอาใจใส่ฝักใฝ่ใช้ปัญญาสอบสวนนี้เป็นอิทธิบาท 4 ฉันทะเป็นข้อที่ 1 ตามปกติถ้ามีฉันทะแล้วมันก็จะทำให้เกิดคุณธรรมข้ออื่นในอิทธิบาท 4 ตามมา มันสัมพันธ์กัน ช่วยเหลือเกื้อหนุนกัน พอมีฉันทะใจรักแล้ว มันก็เกิดความเพียรพยายามเมื่อมีความเพียรพยายามใจก็ฝักใฝ่จดจ่ออยู่กับสิ่งนั้น มีใจจดจ่อเอาใจใส่แล้วก็สามารถจะใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวนเรื่องราวนั้น ไตร่ตรองถึงข้อบกพร่อง ข้อที่ควรแก้ไขหาทางทดลองปรับปรุงอะไรต่างๆ เหล่านี้ มันก็ตามกันมา ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสาเป็นชุดกันทีเดียว

ในขณะเดียวกัน พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (2551) ได้กล่าวถึง การทำงานให้ประสบความสำเร็จตามแนวพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท 4 อิทธิบาท แปลว่า หลักพื้นฐานแห่งความสำเร็จ หรือทางสู่ความสำเร็จ มีองค์ประกอบ 4 ประการ คือ 1) ฉันทะ คือมีใจรัก ทำงานด้วยใจรักงาน 2) วิริยะ คือพากเพียรทำ รักแล้วต้องขยัน ความขยันคือ ภาวปฏิบัติการของความรักความรักในงานจะทำให้เรารู้ว่าควรทำงานอะไร ส่วนความขยันจะทำให้งานนั้นก้าวไปสู่ความสำเร็จ การทำงานถ้าขาดความขยัน ความชำนาญก็จะไม่เกิด 3) จิตตะ คือจดจ่อจดจ่อ หมายความว่า ทำอะไรก็ตามให้เจาะลงไป ปักใจลงไปในสิ่งนั้นอย่างลึกซึ้ง อย่างมุ่งมั่น อย่างจริงจัง และอย่างทุ่มเท ใครก็ตามที่ทำงานด้วยการเอาใจจดจ่ออยู่กับงานนั้น คนนั้นจะประสบความสำเร็จ 4) วิมังสา คือวินิจฉัยได้แก่ การวิเคราะห์ สังเคราะห์ สร้างสรรค์ พัฒนานั่นเอง เมื่อเราทำงานอะไรก็ตาม ให้พิจารณาวิเคราะห์ สร้างสรรค์พัฒนา พระพุทธเจ้าทรงเป็นตัวอย่างของนักวิจัยชั้นยอดของโลกพระองค์ทรงสามารถสร้างปัญญาขึ้นมาใหม่จากเหตุการณ์ที่คนทั้งหลายมองไม่เห็นว่าเป็นทางมาของปัญญาได้อย่างไร หากเราจำพุทธประวัติได้ก็จะพบว่า สาเหตุที่ทำให้พระพุทธเจ้าแต่เมื่อยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช ก็เป็นเพราะว่าพระองค์ทรงรู้จักใช้ปัญญาในเชิงสร้างสรรค์อันได้แก่การรู้จักคิดเชิงวิเคราะห์

วิธีบริหารงานตามแนวทางอิทธิบาทธรรม คือ การใช้คุณธรรมที่เป็นเหตุให้บรรลุวัตถุประสงค์ ตามพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2537) หมวด 4 กล่าวไว้ว่า อิทธิบาท 4 คือ คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ, คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ในขณะเดียวกัน สันญา สันญาวิวัฒน์ (2543) ได้กล่าวถึงธรรมะสำหรับนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความสำเร็จ คืออิทธิบาทธรรม 4 ประการ ประกอบด้วย

1. ฉันทะ ความพอใจในสิ่งที่ตั้งใจจะทำ
2. วิริยะ ความเพียรทำสิ่งนั้น
3. จิตตะ ใจจดจ่อต่อสิ่งนั้น
4. วิมังสา ทดลอง ใคร่ครวญ ไตร่ตรอง

ในขณะเดียวกัน วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียรพงษ์ วรรณปก (2544) กล่าวถึงการพัฒนาดนให้เป็นคนเก่งมีความสามารถต้องประกอบด้วยหลักธรรม 2 หลักคือ 1. หลักอิทธิบาทธรรม 2. หลักพลธรรมเฉพาะหลักอิทธิบาทธรรม คือ หลักธรรมสำหรับนำตนเองไปสู่ความสำเร็จคือ

1. ฉันทะ คือ ความมีใจรักที่จะทำในสิ่งที่กำลังตั้งใจทำ
2. วิริยะ คือ ความพยายาม เข้มแข็ง และอดทนที่จะทำ
3. จิตตะ คือ ความตั้งใจแน่วแน่ที่จะทำ ไม่ลังเล ไม่ฟุ้งซ่าน
4. วิมังสา คือ ความคิดไตร่ตรอง วางแผน ตามเหตุผล มีการปรับปรุง

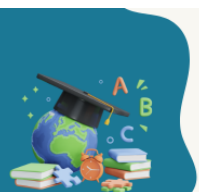
จะก่อให้เกิดการทำงานที่มีประสิทธิภาพตามที่ผกา สัตยธรรม (2546) กล่าวถึงการทำงานที่จะให้ประสบความสำเร็จนั้นต้องอาศัยองค์ประกอบต่าง ๆ มากมาย แต่สิ่งที่สำคัญและขาดไม่ได้ คือคุณธรรม โดยเฉพาะหลักอิทธิบาทธรรม 4 ประการ

การทำงานทุกอย่างมีเรื่องท้าทายอยู่ในตัวเองเสมอว่า จะสามารถปรับปรุงงานให้มีคุณภาพดีขึ้นได้หรือไม่ ดังนั้นในแต่ละวันที่มาทำงาน อาจสนุกกับการค้นหาปัญหาในที่ทำงานนำมาลองฝึกคิดแก้ไขดู คิดเสียว่าเป็นการทำทาสติปัญญาว่าสามารถจะทำได้หรือไม่โดยที่สยาม ราชวัตร (2548) ได้กล่าวถึงเรื่องหลักการทำงาน ซึ่งเป็นคุณธรรมภายในที่จะเกิดพลังในการทำงานให้ประสบความสำเร็จ และบรรลุถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้ บุคคลจำนวนมากที่ทำงานแล้วไม่ประสบความสำเร็จ และทำงานแล้วไม่มีประสิทธิภาพ เพราะสิ่งที่ขาดไปนั้น คือการนำหลักธรรมมาใช้สนับสนุนในการทำงานหลักธรรมที่เกี่ยวกับการทำงานในพระพุทธศาสนา เรียกว่า อิทธิบาท 4 หลักแห่งความสำเร็จ หลักธรรมนี้เป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความสำเร็จในการทำงาน

สรุป

ภาพที่ 1 พุทธธรรมสำหรับการบริหารและพัฒนาองค์กร

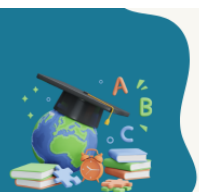

พุทธวิธีการบริหารงานตามหลักแห่งอิทธิบาทธรรมนั้น ผู้นำหรือผู้บริหารต้องนำหลัก 4 หลักมาประยุกต์ใช้ โดยเริ่มจากความพอใจ การกระทำอะไรก็ตาม จะต้องสร้างความรัก ความสนใจ ความชอบลงไป ตรงกับคำว่า (ฉันทะ) ต้องสร้างความพยายามในการดำเนินการ จริยอยู่การดำเนินการในเรื่องของงาน ของชีวิต ย่อมมีอุปสรรคแน่นอน แต่ผู้บริหารต้องพยายามทำงานจนกว่าจะประสบความสำเร็จ (วิริยะ) เมื่อมีความพยายาม แล้วต้องเอาใจใส่ ถึงภารกิจนั้น ๆ ไม่ทอดทิ้ง (จิตตะ) และหมั่นไตร่ตรองพิจารณาถึงกิจกรรมการทำงานต่าง ๆ ให้ ว่าเป็นภารกิจทบทวนเช่นนี้ (วิมังสา) เชื่อได้แน่ว่า การเป็นผู้บริหารที่ดีและทำงานได้ประสบความสำเร็จนั้น ไม่ใช่เรื่องยาก

เอกสารอ้างอิง

- ชูชีพ พุทธประเสริฐ. (2542). การพัฒนาองค์การ เทคนิคการบริหารการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 3.เชียงใหม่ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ผกา สัตยธรรม. (2546). คุณธรรมของครู. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พลอยเพลท.
- พงศ์สันต์ ศรีสมทรัพย์, และชลิดา ศรีมณี. (2541). หลักการจัดองค์การและการจัดการ. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก. แสงจันทร์การพิมพ์.
- พระเทพดิลก (ระแบบ รัตนาโณ). (2544). ธรรมปริทรรศน์. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระเทพเวที (ประยุทธิ์ ปยุตโต). (2537). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต). (2549). พุทธวิธีบริหาร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต). (2551). ทำอย่างไรจึงจะเรียนเก่ง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปญฺโญ). (มปป.). บริหารธุรกิจแบบพุทธ. กรุงเทพมหานคร : อตัมมโย, มปป.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2543). การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2550). ธรรมญูชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- พระมหาจุฑิชัย วชิรเมธี. (2551). คนสำราญ งานสำเร็จ. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียรพงษ์ วรรณปก. (2544). พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช.
- สมพร เทพสิทธิ. (2542). คุณธรรมและจริยธรรม. กรุงเทพมหานคร : สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์.

- สมาน ริงสิโยภุชณ์ และสุธี สุทธิสมบุรณ์. (2544). หลักการบริหารเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพมหานคร: จัดพิมพ์โดยสวัสดิการสำนักงาน ก.พ.
- สยาม ราชวัตร. (2548). พระพุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน. คณะมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สร้อยตระกูล อรรถมานะ. (2542). พฤติกรรมองค์การ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2543). พุทธสังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพการพิมพ์.
- สุรพล สุยะพรหม และคณะ. (2555). ทฤษฎีองค์การและการจัดการเชิงพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Hicks, H. G., & Gullett, R. C., (1967). The Management of Organizations. (3rd ed.), New York: McGraw-Hill.
- Kate, D., & Kahn, R., (1978). The social Psychology of Organizations. New York: John Wiley & Sons.
- Pfiffner, J. M., & Sherwood, F. P., (1960). Administrative Organization. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

